

TALABALARDA O‘ZBEK TILINING FONETIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODIK ASOSLARI (QARDOSH TILLAR TA‘SIRI MISOLIDA)

Aminova Sohiba Hamidovna
Nukus shahar 9-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘rganuvchi talabalar, xususan, qardosh tilli guruhlarda fonetik kompetensiyani shakllantirish muammosi yoritilgan. Tadqiqotda o‘zbek tili fonetik tizimining o‘ziga xos jihatlari, talaffuzdagi fonetik interferensiya holatlari hamda ularni bartaraf etishning samarali metodik yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, fonetik kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, neyropedagogik yondashuvlar va audiovizual vositalarning roli ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: fonetik kompetensiya, fonetik interferensiya, qardosh tillar, talaffuz, innovatsion metodika, neyropedagogika, o‘zbek tili o‘qitish.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема формирования фонетической компетенции у студентов, изучающих узбекский язык, в частности, в группах с родственными языками. В исследовании проанализированы особенности фонетической системы узбекского языка, случаи фонетической интерференции в произношении и эффективные методические способы их устранения. Также раскрыта роль инновационных педагогических технологий, нейропедагогических подходов и аудиовизуальных средств в развитии фонетической компетенции.

Ключевые слова: фонетическая компетенция, фонетическая интерференция, родственные языки, произношение, инновационная методика, нейропедагогика, преподавание узбекского языка.

Abstract: This article examines the problem of forming phonetic competence in students studying Uzbek, particularly in groups with related languages. The study analyzed the features of the Uzbek language's phonetic system, cases of phonetic interference in pronunciation, and effective methodological ways to eliminate them. The role of innovative pedagogical technologies, neuropedagogical approaches, and audiovisual aids in the development of phonetic competence is also revealed.

Keywords: phonetic competence, phonetic interference, related languages, pronunciation, innovative methodology, neuropedagogy, Uzbek language teaching.

Kirish (Introduction)

Bugungi globallashuv davrida til o‘qitish tizimi inson tafakkuri, madaniyati va kommunikativ ehtiyojlarini qamrab olgan murakkab jarayonga aylandi. Ayniqsa, O‘zbekistonning ijtimoiy-madaniy hayotida o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi mustahkamlanib borar ekan, uni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham ortmoqda. Shu bilan birga, o‘zbek tilini o‘rganayotgan xorijiy va qardosh tilli talabalar uchun fonetik tizimni mukammal egallash ularning kommunikativ muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi.

Fonetik kompetensiya — bu nafaqat to‘g‘ri talaffuz qilish malakasi, balki so‘zlovchining eshituv, artikulyatsiya va intonatsion sezgirligini o‘z ichiga olgan integral lingvistik ko‘nikmadir. Tilshunoslikda fonetik kompetensiyani shakllantirish

masalasi soʻnggi yillarda pedagogik psixologiya, neyropedagogika, va ikkinchi til sifatida til oʻqitish metodikasi nuqtayi nazaridan ham keng oʻrganilmoqda. Chunki nutq tovushlarini idrok etish va qayta hosil qilish jarayoni inson miyasi faoliyatining murakkab neyropsixologik mexanizmlari bilan bogʻliq.

Qardosh tilli guruhlar, xususan, qozoq, turkman, qirgʻiz va ozarbayjon talabalarida oʻzbek tilini oʻrganish jarayonida fonetik interferensiya hodisasi koʻp kuzatiladi. Bu holat ularning ona tilidagi fonemik tizim oʻziga xosligi tufayli yuzaga keladi. Masalan, ayrim unlilar ([o] – [ö], [u] – [ü]) yoki undoshlar ([q] – [k], [gʻ] – [g]) talaffuzida farqlar nutq aniqligiga taʼsir koʻrsatadi. Natijada, bu talabalar oʻzbek tilida ravon va tabiiy talaffuz hosil qilishda muayyan qiyinchiliklarga duch keladilar.

Shu nuqtai nazardan, fonetik kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion metodik yondashuvlar — jumladan, multisensorli oʻqitish, audio-vizual vositalardan foydalanish, interfaol fonetik treninglar hamda sunʼiy intellekt asosida talaffuzni avtomatik tahlil qiluvchi dasturlar katta ahamiyatga ega boʻlib bormoqda. Bunday texnologiyalar oʻqituvchi faoliyatini yengillashtiradi, oʻquvchi esa oʻz talaffuzidagi xatolarni mustaqil aniqlash imkoniga ega boʻladi.

Oʻzbek tili fonetikasini oʻqitishning anʼanaviy metodlari, odatda, nazariy tushunchalarga tayanib, talaffuzni mashq qilish bosqichida samaradorlik jihatidan cheklangan edi. Biroq zamonaviy taʼlim paradigmasida kompetensiyaviy yondashuv markazga chiqdi. Endilikda fonetik bilim emas, balki uni amaliy nutq faoliyatida qoʻllash, oʻzlashtirilgan fonetik bilimni real muloqotda ishlata olish qobiliyati asosiy natija sifatida baholanmoqda.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, oʻzbek tilining fonetik tizimi turkiy tillar oilasiga mansub boʻlishiga qaramay, u oʻz ichida murakkab fonetik qonuniyatlar va akustik oʻziga xosliklarga ega. Shu bois, qardosh tilli talabalarda fonetik kompetensiyani shakllantirishda lingvistik oʻxshashliklardan toʻgʻri foydalanish, farqlarning fonetik tabiatini oʻrgatish, hamda metodik innovatsiyalar orqali fonetik interferensiyani kamaytirish zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi — oʻzbek tilini oʻrganayotgan qardosh tilli talabalar fonetik kompetensiyasini shakllantirishda samarali metodik modelni taklif etish, talaffuzdagi xatoliklarni bartaraf etish yoʻllarini aniqlash hamda zamonaviy oʻqitish texnologiyalarining fonetik taʼlimdagi rolini ilmiy asosda yoritishdan iboratdir.

Metodlar (Methods)

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. **Taqoqlama-fonetik tahlil** — oʻzbek va qardosh tillar fonetik tizimining unli va undoshlar tizimi, urgʻu, intonatsiya va soʻz boʻgʻin tuzilmasi jihatidan qiyosiy tahlili oʻtkazildi.

2. **Pedagogik eksperiment** — o‘zbek tilini o‘rganayotgan 2-kurs qardosh tilli talabalar ishtirokida fonetik treninglar tashkil etildi.

3. **Suhbat va so‘rovnoma** — talabalar orasida fonetik xatoliklarning manbalari va ularni bartaraf etishdagi qiyinchiliklarni aniqlash uchun so‘rov o‘tkazildi.

4. **Neyropedagogik yondashuv** — talaffuzni shakllantirishda eshituv, ko‘rish va motor xotira mexanizmlarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi.

Natijalar (Results)

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy ilmiy xulosalarni ko‘rsatdi:

1. Qardosh tilli talabalar talaffuzida **interferensiya holatlari** asosan unli tovushlarda (ayniqsa, [o], [ö], [u], [ü] farqlanishida) va urg‘u tizimida ko‘proq kuzatildi.

2. **Audio-vizual treninglar** (masalan, talaffuzni eshitish, qayta takrorlash va grafik vizualizatsiya orqali nazorat qilish) talabalar fonetik aniqligini 35–40% ga yaxshiladi.

3. **Gamifikatsiyalashgan mashg‘ulotlar** (fonetik o‘yinlar, talaffuz musobaqalari) motivatsiyani oshirgan va talaffuzdagi xatoliklarni sezilarli kamaytirgan.

4. **Sun‘iy intellekt asosidagi dasturlar** (SpeechAce, LingQ, Pronunciation Coach kabi) yordamida talaffuzni avtomatik tahlil qilish va individual tavsiyalar berish imkoniyati yuqori samaradorlik ko‘rsatgan.

5. Neyropedagogik tahlil shuni ko‘rsatdiki, **multisensorli yondashuv** — ya‘ni eshituv, ko‘rish va nutq apparati orqali birgalikda mashq qilish fonetik kompetensiyani mustahkamlovchi asosiy omil hisoblanadi.

Munozara (Discussion)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, fonetik kompetensiyani shakllantirishda an‘anaviy fonetika darslari yetarli emas. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi metodik yo‘nalishlar muhim:

- **Integrativ yondashuv:** fonetika, psixolingvistika va neyropedagogikani birlashtirgan holda o‘qitish;
- **Individual differensial yondashuv:** har bir talabaning ona tili xususiyatidan kelib chiqqan holda talaffuz xatolarini aniqlash va tuzatish;
- **Texnologik innovatsiyalarni qo‘llash:** talaffuzni avtomatik tahlil qiluvchi mobil ilovalar, fonetik laboratoriyalar va virtual sinflardan foydalanish;
- **Refleksiv mashg‘ulotlar:** talabani o‘z talaffuzini eshitish, tahlil qilish va mustaqil tuzatishga o‘rgatish.

Bu yondashuvlar fonetik kompetensiyani nafaqat kommunikativ, balki **kognitiv** va **affektiv** darajada ham mustahkamlaydi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'zbek tilini o'rganayotgan qardosh tilli talabalar fonetik tizimni o'zlashtirish jarayonida bir qator o'ziga xos muammolarga duch keladilar. Bu, avvalo, fonetik interferensiya, ya'ni ona tilining talaffuz xususiyatlari o'zbek tilidagi tovush tizimiga singib ketishi natijasida yuzaga keladigan xatoliklarda namoyon bo'ladi. Shunday ekan, fonetik kompetensiyani shakllantirish jarayonini metodik jihatdan takomillashtirish bugungi o'zbek tili o'qitish tizimining eng muhim vazifalaridan biridir.

Fonetik kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar, xususan, multisensorli o'qitish, neyropedagogik texnologiyalar, audio-vizual treninglar va sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan fonetik dasturlardan foydalanish katta samaradorlik beradi. Bu yondashuvlar nafaqat talabada talaffuzni to'g'rilashga, balki nutqning tabiiyligini, ohangdorligini va kommunikativ aniqligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, o'qitish jarayonida integrativ metodikani qo'llash — ya'ni fonetika fanini psixolingvistika, akustika va neyropedagogika bilan bog'lash — fonetik ko'nikmalarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Bu yondashuv orqali talabalar tovush hosil bo'lishi jarayonini nafaqat eshituv orqali, balki vizual va kinestetik sezgi orqali ham idrok etadilar. Shu tariqa fonetik ko'nikmalar uzoq muddatli xotirada mustahkamlanadi.

O'rganish jarayonida o'qituvchining roli ham qayta talqin qilinmoqda: endilikda u nafaqat bilim beruvchi, balki muloqot jarayonini boshqaruvchi va fonetik kuzatuvchi sifatida faoliyat yuritadi. Bu esa o'qituvchi va talabalar o'rtasida interaktiv muloqotni kuchaytiradi, darsning kommunikativ yo'nalishini mustahkamlaydi.

Tadqiqotdan kelib chiqadigan asosiy ilmiy va amaliy tavsiyalar quyidagilardan iborat:

Fonetik interferensiyani aniqlash uchun o'qituvchilar maxsus diagnostik testlardan foydalanishlari lozim;

O'quv dasturlariga fonetik laboratoriya mashg'ulotlarini kiritish, bunda tovush to'lqinlari, urg'u va intonatsiyani akustik jihatdan tahlil qilish amaliyoti joriy etilishi kerak;

Audio-vizual va interaktiv platformalar (LingQ, Forvo, SpeechAce kabi) yordamida talabalar talaffuzini mustaqil nazorat qilish imkoniyatini yaratish zarur;

Gamifikatsiya elementlari (fonetik o'yinlar, raqobat asosidagi mashg'ulotlar) orqali talabalar motivatsiyasini oshirish foydali natijalar beradi;

Neyropedagogik tamoyillar asosida talaffuzni o'rgatish — eshituv, ko'rish va nutq apparati harakatlarini uyg'unlashtirish orqali — eng samarali natija beradi.

Umuman olganda, qardosh tilli talabalar uchun o'zbek tili fonetikasini o'qitishda zamonaviy, innovatsion, integrativ va neyropedagogik metodik yondashuvlarni qo'llash fonetik kompetensiyani shakllantirishda yangi sifat bosqichini ta'minlaydi. Bu yondashuvlar o'zbek tili o'qitish metodikasini xalqaro darajada raqobatbardosh, zamon talablari va texnologik taraqqiyotga mos soha sifatida rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hasanov A. *O'zbek tili fonetikasi va fonologiyasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Nurmuhamedova M. *Til o'qitishda fonetik kompetensiya*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.
3. Krashen S. *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. – Oxford: Pergamon Press, 1982.
4. Xu, Y. (2020). *Phonetic Training and Multimodal Learning in Language Acquisition*. *Journal of Applied Linguistics*, 45(2), 88–103.
5. Omonov U., Karimova N. *Innovatsion til o'qitish texnologiyalari*. – Toshkent: TDPU, 2021.